

8. Проців Л. Художній твір як засіб стимулювання професійного самовиховання майбутніх вчителів (на матеріалі творів В. Домонтовича і В. Підмогильного): Збірник наукових праць. Педагогічні науки / Л. Проців. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. – Вип. 39. – С. 33–38.
9. Синельников В. М. Самовиховання як діяльність і його психологічні особливості / В. М. Синельников // Педагогіка і психологія. – 2005. – №3. – С. 34-41.
10. Соловйова А.Е. Психологія самовиховання / А. Е. Соловйова. – М.: Наука, 2002. – 215 с.
11. Сухомлинський В.О. Вибрані твори В 5-ти т. Т.5 Виховання і самовиховання / В. О. Сухомлинський. – К., 1997. – 346 с.

УДК 821. 162. 1

Ольга Цівкач

(м. Івано-Франківськ)

**ТЕАТРАЛЬНІ РЕЦЕНЗІЇ СТЕФАНІЇ СКВАРЧИНСЬКОЇ
(1926 -1929 РОКІВ) ЯК ДОКУМЕНТ РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКОГО
ПРОВІНЦІЙНОГО ТЕАТРУ**

Статтю присвячено діяльності професора Стефанії Скварчинської в період 1926-1929 рр.. в якості театрального еритика газети «Курер Станіславівський». Рецензії Станіславівської характеризувалися актуальністю, об'єктивністю та точністю оцінки, оригінальністю форми. Зміст цих невеликих рецензій свідчить про те, що польський театр у Станіславі рухався в руслі художніх тенденцій, характерних для польського театру взагалі, а рецензії Стефанії Скварчинської являються важливим документом історії розвитку польської журналістики та театру. Ці нові матеріали ще не були предметом вивчення.

Ключові слова: *драматургія, театр, рецензія, газета.*

Стефанія Скварчинська – професор, доктор філологічних наук, доктор *honoris causa* університету у Лодзі, визначний вчений, теоретик і історик літератури, театролог, автор блискучих монографій, багатьох наукових статей, наставник студентської молоді та аспірантів декілька років після закінчення Львівського університету жила і працювала в Станіславі. У житті Скварчинської, багатим на події «станіславівський епізод» займає не таке вже велике, але на наш погляд, місце особливе і важливе. Правда, в її науковій біографії цим рокам відведено лише декілька рядків: «Працювала вчителькою польської і французької мови в гімназії ім. Елізи Ожешко.

Одночасно була театральним рецензентом і публіцистом «Кур'єра Станіславівського» [9, 531]⁵ Окрім цього, в багатьох статтях, присвячених творчості Стефанії Скварчинської [9, 531–532] перш за все йдеться про її наукову діяльність після 1945 року, хоча деякі її наукові праці 1933–1939 років теж не обійдені увагою. А ось про її діяльність як театрального рецензента «Кур'єра Станіславівського» (1925-1928) відомостей обмаль. Лише професор Анна Куліговська згадує про те, що вона в Станіславові «систематично писала про місцевий театр ім. Александра Фредро. Залишила кілька десятків рецензій, які друкувала під псевдо «Еска». Інші статті підписувала: др. Стеф. Скварчинська. Рецензії не відрізнялися особливою вразливістю щодо сценічної форми вистав і не віщували майбутнього теоретика і історика театрального мистецтва. Вимоги, які вона ставила перед театром, не відрізнялися оригінальністю. Часто дивували приголомшуючою наївністю» [8, 138]. Коли сьогодні ми аналізуємо працю Скварчинської в «Кур'єрі Станіславівським» в нашій пам'яті вона висвітлюється в своїй вже сформованій постаті відомого вченого. Ми, звичайно, забуваємо, що коли з'являються перші статті в станіславській пресі їй було лише 23 роки, і виповниться – 26 років, коли вона залишить це місто. А попереду буде усе життя, майже 60 років (!), за які вона і виросте в ту харизматичну фігуру, якою тепер ми її і сприймаємо. Але все буде потім. У Станіславові починалася її журналістська і викладацька діяльність. Усе, що відбувалося тут, можна було би описувати, починаючи зі слів «саме тут вперше...». Так саме в Станіславі 5 серпня 1922 року Скварчинська вийшла заміж і разом з чоловіком мешкала тут декілька років. 1929 року у зв'язку з переводом по службі її чоловіка – поручника Тадеуша Скварчинського, родина назавжди покине Станіславів.

Саме в Станіславові доля зведе її з театром і вона буде майже кожного тижня в газеті «Кур'єр Станіславівський» друкувати свої театральні рецензії і випробувати себе в ролі журналіста. На сторінках станіславівської газети побачать світ її перші наукові праці, чи скоріше сконденсовані їх плани, тут Скварчинська дасть волю своїй фантазії і «допише» фінали деяких класичних творів польської літератури.

Скварчинська була активною журналісткою, писала багато і на різноманітні теми. Як вже згадувалося, не завжди її статті чи замітки підписані повним прізвищем, деякі друкувалися без підпису, тільки віднайдені нами редакційні екземпляри газети в Івано-Франківському державному обласному архіві з позначками редактора (синім олівцем) дозволяють встановити авторство Стефанії Скварчинської. Найбільш активними і плідними для журналістики Стефанії Скварчинської були

1. ⁵ Тут і далі переклад з польської мови мій – О.Ц.

1925-1926, 1927 роки та перша половина 1928 року. За цей період на сторінках «Курера Станіславського» Скварчинська надрукувала понад 200 різних за жанром публікацій. Надзвичайно цікавими є рецензії, які Скварчинська писала на вистави місцевого польського театру. Ці рецензії різні за обсягом, змістом, композицією, але вони завжди несуть в собі характерні риси авторки. Особливістю стилю Скварчинської можна вважати цікаві спостереження й дотепність, логічність у викладенні матеріалу, своєрідні порівняння, аналогії, використання латини чи просто крилатих висловів. Ці невеличкі рецензії з провінційної газети, на перший погляд не дуже важливі, вони написані не про події загальнопольського масштабу, але в них теж знаходили відлуння тогочасних ідей і мрій про відродження польського національного театру.

У своїй подальшій праці Стефанія Скварчинська, як теоретик літератури і театрознавець, звернула увагу на те, що «театральна вистава гостро відрізняється за своєю натурою від природи – також дуже різноманітної – інших видів мистецтв, вона (...) існує лише в той час, в якому відбувається вистава і зникає з хвилиною свого здійснення» [11, 182–183]. Скварчинська слушно вважала, що тільки театральна рецензія, написана під свіжими враженнями від вистави, стає справжнім документом для істориків театру: «театральна рецензія здобуває в наших очах – за логікою самої природи театального мистецтва – друге обличчя, що вже належить до світу науки про театр – до документу» [11, 186]. Це надає найменшій рецензії в газеті, в журналі ваги: «ця її функція (...) наштовхує нас на думку про її статус, відмінний від статусу інших видів рецензій» [11, 186]. Тому рецензії Стефанії Скварчинської в газеті «Кур'єр Станіславський» також стають важливим документом історії діяльності польського театру в Станіславові.

Характерною рисою рецензій Скварчинською було їх «літературознавче» підґрунтя. Рецензентка перш за все давала оцінку не самій виставі, а ніби знайомила читачів з п'єсою, як з літературним твором, розповідала про автора або про театральний колектив, який створював дану театральну виставу. Дуже часто в «Кур'єрі Станіславському» використовували своєрідний композиційний прийом: в підвалі, друкувалася велика науково-популярна стаття доктора Стефанії Скварчинської про драматурга, поета, письменника, твір, якого буде відтворений на театральній сцені, а в рубриці «З театру» з'являлася рецензія на цю виставу, яку вже підписувала *Еска*, або в деяких випадках взагалі без підпису, як вислів редакційного погляду.

Аматорський польський драматичний театр в Станіславові був важливим елементом публічного життя, формував естетичні смаки глядачів, визначав ступінь культури суспільства. За потребою часу та відсутністю цікавих сучасних драматичних творів, театральні режисери часто

інсценізували відомі класичні твори польської, або світової літератури, як наприклад поеми Адама Міцкевича, історичні романи Генрика Сенкевича, Владислава Станіслава Реймонта або Льва Толстого. Правда ці інсценізації викликали у тогочасного глядача різні почуття, дуже часто невдоволеність від побаченого, яка пояснювалась, не тим, що великі прозові твори не могли вміститися у просторово-часові рамки вистави, а тому, що не завжди іперенесений на сцену роман чи поема залишалися художньою цілісністю. Інколи вони перетворювались на фрагменти, вилученим з твору так, що лінія відриву була досить помітною, а глядачі та критики вимушені були займатися порівняннями вистави (свідомо чи підсвідомо) з оригіналом. Так Скварчинська, підтримуючи дирекцію аматорського станіславського театру ім. Александра Фредро, пише, що «вистава «Селян» була ініційована шляхетним намаганням наблизити твір Реймонта, укоронований Нобелівською нагородою⁶, більш широким колам» [4, с. 9]. Але у своїй рецензії підкреслює, що після відвідування цієї вистави «на початок ... висувається літературна проблема: які стосунки існують між романом і спробою його інсценізації?» [4, 9] і робить невтішний висновок: «Необхідність перенесення центру ваги в сценічній переробці на дію (що виникає з природи драматичного твору) призводить найчастіше до плачевних наслідків як для роману, так і для його інсценізації» [4, 9]. Величний розмах роману Владислава Станіслава Реймонта «Селяни» (чотири книги!), його складна композиція і багатоплановість, майже енциклопедичність в зображенні життя селян, на думку рецензентки не були охоплені автором переробки: «Епічний розмах роману Реймонта, забарвлений епізодами селянського буденного і святкового життя, звівся до звичайної селянської любовної історії, з якої ще й випали усі типові роздуми-описи Реймонта» [4, 9]. До того ж, автор театральної адаптації, місцевий письменник, Єжи Завейський, досить своєрідно поставився до тексту роману Реймонта, змінюючи важливі акценти в трактуванні образів – персонажів: «Найгірше те, що автор переробки в гонитві за драматизацію повихоплював з роману моменти другорядні і третьорядні, використав їх і надав їм значення першорядних, що шкодить цілісності, наприклад, епізод з Ясем-ксьондзом, який на сцені виглядав не зовсім пристойно» [4, 9]. У цілому вистава, не дивлячись на досить вдалу гру акторів, була оцінена негативно.

В своїх рецензіях Скварчинська постійно звертала увагу на небезпеку вільного поводження з авторським текстом, що часто ставалося в провінційних театрах, або на гастрольних виставах й досить популярних театрів. Так, в рецензії на виступи краківського «Нового театру» під керівництвом Людвіка Стефанського, вона пише про виставу за відомим романом «Куди йдеш?» лауреата Нобелівської премії Генріка Сенкевича.

⁶ 1925 року Владислав Станіслав Реймонт був нагороджений Нобелівською премією і галузі літератури за роман-епопею «Селяни».

Рецензентка слушно зауважує, що не варто обирати такий великий твір для сценічного показу, тому що, на її думку, «жодна до того часу інсценізація прозового твору не була таким абсурдом, як переробка цього роману в сценічну виставу» [5, 7]. До того ж переробка була невдалою і не передавала головних ідей роману Сенкевича: «Вистава, яку представив «Новий театр» не тільки не відповідала своїй назві, але зводила ідею Сенкевича про відродження душ через християнство до мелодрама-тичного мотиву: за любов хоч в зуби дикіх звірів», [5, с. 7] іронізує рецензентка. Хоча Скварчинська і припускала, що важко показати на сцені усі основні події з роману «Куди йдеш?», але якщо «маємо справу з ім'ям Сенкевича, то не можна дуже вільно поводитися з його текстом, або позбавляти виставу відомих усім героїв» [5, 7]. Висновок рецензентки був досить вимовним: «Якщо додамо, що світ християн був представлений без Апостолів і Кристіана, а світ поганський – без Петронія, то справді, треба сказати, що обскували райську пташку, а потім прикрасили її індичими перами» [5, 7]. Не менш легковажно, на думку Скварчинської, поставився колектив аматорського театру до показу сценічної переробки складного філософського твору – повісті Льва Толстого «Крейцерові соната». Режисером був запрошений відомий львівський актор Едвард Житецький з групою львівських акторів. Авторами інсценізації були досить відомі драматурги, які писали переважно водевілі і комедії. У рецензії Скварчинська влучно зауважить: «Вже прізвища авторів інсценізації гарантують, що твір яким би стопудово філософським не був в оригіналі, в переробці стане легенькою п'єсою, як піна французького шампанського» [3, 6] і додасть з сарказмом: «Просто дивовижний дар зміни вартостей, правда для слухачів це було добродійством, але позбавив зміст вистави її особливого російського і взагалі толстовського характеру» [3, 6]. Рецензентка зробила висновок, що тільки досконала гра акторів врятувала виставу від ганебного провалу.

В рецензії на виставу силами театру ім. Александра Фредри комедії Стефана Жеромського «Втекла від мене перепілочка», Скварчинська підкреслить, що була неприємно здивована скороченнями в тексті, напише, що Жеромського просто «скривдили», не відомо з яких причин вирізавши з тексту дуже важливі сцени, а глядач не був попереджений про зміни. [2, 5]. Можна по різному ставитися до таких рецензій, але в них є одна важлива якість, вони не байдужі, вони скеровані до широкої читацької аудиторії, до молоді. І якщо ці рецензії Скварчинської не стали явищем в міжвоєнній театральній критиці, то в житті станіславівського театру вони відіграли значну роль, допомагаючи як акторам, так і художньому керівництву театру.

Зовсім інший спосіб інсценізації побачили глядачі на виставі за поемою Адама Міцкевича «Дзяди». Скварчинська підкреслила, що театр

використав класичну переробку, зроблену відомим польським поетом, драматургом і художником Станіславом Виспянським 1901 року для Краківського драматичного театру ім. Юліуша Словацького [6, 7]. У своїй рецензії Скварчинська перш за все звернула увагу на те, що: «Геніальний поет і чудовий знавець театру намагаючись показати «Дзяди» на сцені був поставлений перед важкою проблемою. Він повинен був пристосувати до вимог сцени величезний і геніальний твір, в якому багато сюжетних ліній, фрагментів, які схрещуються і навіть входять в конфлікт з художніми принципами сцени» [6, 7]. Але, підкреслила рецензентка, Виспянський, скорочуючи текст поеми і пристосовуючи його до потреб сцени, перш за все дбав про збереження певної єдності дії, що тримало темп і вповні зберігало художню значимість поеми Міцкевича, її неповторне романтичне звучання. [6, 7]. Колектив театру імені Фредри дуже старанно готував цю виставу, режисер Генрик Цепнік продумав усі деталі, були виготовлені нові декорації і вдалі костюми. Скварчинська звернула також увагу на старанне опрацювання «дуже складних масових сцен і чудову підготовку хору» і те, що актори-аматори добре вивчили свої ролі: «заслуговує на похвалу добре опрацювання тексту майже всіма акторами» [6, 7], а тому «цілість імponує вкладеним в неї зусиллям» [6, 7]. Вистава була дуже вдалою. Про це свідчить не тільки позитивна рецензія, а те що за бажанням публіки «Дзяди» були зіграні 6 разів на протязі двох місяців, абсолютний рекорд для провінційного аматорського театру.

12 листопада 1927 року станіслав'яни побачили на сцені театру ім. Александра Фредри комедію Владислава Пежинського «Щастя Франя» у виконанні акторів театру «Атенеум» під керівництвом відомого польського актора Стефана Ярача [1, 758-759]. Вистава і гра гостей з Варшави дуже сподобалась глядачам, а рецензентка – Eska —підкреслила, що вечір вистави «можна сміливо назвати художнім бенкетом» [7, 9]. Молодому провінційному критику важко щось нового написати про велику роль великого артиста, Скварчинська все ж зауважила дуже важливий аспект у грі відомого актора, а саме те, що Стефан Ярач розширив трактовку образу Франя, додав до неї трагічний акцент: «В інтерпретації Ярача комедійні елементи сховалися під широкі крила трагедії» [7, 9]. Звернула увагу Скварчинська і на своєрідні «протиріччя» у грі актора, в якій імпульсивність контрастувала з опануванням, моменти експресивні змінювалися хвилинами повної бездіяльності. Ті деталі, на які звернула увагу Скварчинська, були спробою Ярача використати поетику експресіонізму, яка проклала собі дорогу в тогочасному польському театрі [10, 157-158]. Рецензія свідчить про те, що і станіславівський глядач міг познайомиться з новаторськими пошуками у польському театрі, а Стефанію Скварчинську не підвело глибоке естетичне чуття у визначенні

особливостей акторської гри варшавського гостя, тому що дуже важко відшукати серед акторів міжвоєнного двадцятиліття, окрім Ярача, таких, які б свідомо і з розмахом використовували засоби експресіоністичного виразу.

В одній невеликій статті неможливо проаналізувати усі театральні рецензії Стефанії Скварчинської, які вона написала для «Кур'єр Станіславовського», їх понад шістьдесять. Вона писала рецензії на комедії і драми, на фарси й урочисті академії. Її рецензії присвячені виставам за творами Стефана Жеромського, Міхала Балуцького, Александра Фредро, Адама Гжимали-Седлецького, Габріелі Запольської, Збігнева Орвіча, Владіслава Станіслава Реймонта, Юліуша Словацького, Льва Толстого тощо. Можливо в них не завжди, дійсно, піднімалися кардинальні питання перебудови тогочасного польського театру. Але ці невеликі за розміром праці молодого журналістки в наш час стали важливим документом з життя польського театру періоду міжвоєнного двадцятиліття і цікавим зразком тогочасної польської газетної статті та театральної рецензії. Вони також можуть розглядатися в контексті зрілої творчості Стефанії Скварчинської як своєрідна творча лабораторія і проба пера. У листопаді 1926 року в газеті «Кур'єр Станіславовський» ця молода журналістка напише пророчі слова в статті про День поминання померлих: «Людина помирає не уся; залишаються по ній її вчинки добрі і вчинки погані – одні і другі живуть, проростають, визрівають, наслідками врастають в майбутнє. Майбутнє збирає їх насіння і сіє далі» [12, 2] Ці слова Стефанії Скварчинської були пророчими. Не одне покоління філологів звертається до її наукової спадщини, збирає це «насіння» і сіє далі.

Аннотація

Статья посвящена деятельности профессора Стефании Скварчинской в период 1926–1929 гг. в качестве театрального критика газеты «Курьер Станиславовский». Рецензии Скварчинской отличались актуальностью, объективностью и меткостью оценок, оригинальностью формы. Содержание этих небольших рецензий свидетельствовало о том, что польский театр в Станиславе двигался в русле художественных тенденций, характерных для польского театра вообще, а рецензии Стефании Скварчинской являются важным документом истории развития польской журналистики и театра. Эти новые материалы еще не были предметом научного изучения.

Ключевые слова – рецензия, драматургия, театр, критика.

Summary

This article is dedicated to the Professor Stephanie Skvarchinsky's activity, while she was in the position of the «Courier Stanislavovsky» newspaper's theatrical critic (1926-1929). The topicality, objectivity and apt remarks clearly distinguished her theatrical notices among the others. The

actual contest of these notices evidenced that polish theatre in Stanislavov was moving towards the course of artistic tendencies (however, it was typical for polish theatre as a whole), and that the Skvarchinsky's notices were documental verification of the polish journalistic and theatre's history of development. Moreover, these new materials have never been researched yet.

Key Words – *Theatrical Notice, Dramaturgy, Theatre, Criticism.*

Література

1. Ярач Стефан Казімеж (1883–1945) – відомий польський драматичний актор, директор варшавського театру «Атенеум», письменник і публіцист // *Słownik biograficzny teatru polskiego.* – Т.2 (1900-1980). – Warszawa, 1994. – 862 s.
2. Eska. *Z Teatru // Kurier Stanisławowski.* – 1926. – № 284. – s. 5
3. Eska. *Z Teatru // Kurier Stanisławowski.* – 1926. – № 305. – s. 6
4. Eska. *Z Teatru // Kurier Stanisławowski.* – 1926. – № 321. – s. 9
5. Eska. *Z Teatru // Kurier Stanisławowski.* – 1926. – № 343. – s. 7
6. Eska. *Z Teatru // Kurier Stanisławowski.* – 1926. – № 381. – s. 7
7. Eska. *Z Teatru // Kurier Stanisławowski.* – 1926. – № 383. – s. 9
8. Kuligowska A. *Stefania Skwarczyńska i teatr jej współczesny / Anna Kuligowska // Dialog.* – 1990. – № 10. – 137–148 s.
9. Popel J. *Dramat a teatr polski dwudziestolecia międzywojennego / Jacek Popel.* – Kraków, 1995, – 255 s.
10. Skwarczyńska Stefania // *Polski słownik biograficzny.* Т. XXXVIII. – Warszawa, 1998. – 630 s.
11. Skwarczyńska Stefania. *Swoisty status recenzji teatralnej / Stefania Skwarczyńska // Stefania Skwarczyńska. W orbicie literatury, teatru, kultury naukowej.* – Warszawa, 1985. – 270 s.
12. Skwarczyńska Stefania. *W Dzień Zaduszny / Stefania Skwarczyńska // Kurier Stanisławowski.* – 1926. – № 326. – S.2.

УДК 821.111:82.02

Наталія Яцків

(м. Івано-Франківськ)

ВПЛИВ ІМПРЕСІОНІЗМУ НА СТРУКТУРУ ТВОРІВ МАЛОГО ЖАНРУ КЕТРІН МЕНСФІЛД

У статті визначається вплив імпресіонізму на структуру творів малого жанру, роль імпресіоністичної деталі у творенні психологічної картини внутрішнього світу персонажів та виявляються імпресіоністичні прийоми пейзажної та портретної характеристики у стильовій палітрі К. Менсфілд.